

Na het referendum verder zonder Europa?

prof.dr. Ben Hoetjes

Na het referendum – verder zonder Europa?

prof.dr. Ben Hoetjes

Den Haag. Nu het EU-referendum achter ons ligt, moeten wij toch even – niet teveel - terugkijken naar wat er verkeerd is gegaan. Twee persoonlijke observaties.

Wat mij in mijn omgeving allereerst opviel, was dat het nee-stemmen ook vóór het referendum door zoveel mensen, ook hoog opgeleid, openlijk werd gepropageerd. Ook studenten Bestuurskunde, docenten Europese Studies, collega's politicologen en bestuurswetenschappers vertelden, dat het nee-stemmen goed was 'om eens een daad te stellen', zonder veel onderbouwing.

Kloof tussen politici en kiezers

Iemand zei me: 'ik ben tegen deze Grondwet, omdat hij niet aan de gewone kiezers is uit te leggen' – tsja, dat zou een reden kunnen zijn om tegen een referendum over ingewikkelde onderwerpen te zijn, maar toch niet om 'tegen' alles te zijn, wat moeite kost om uit te leggen. Iemand anders: 'er is mij vroeger ook nooit iets gevraagd over Europa, dus ben ik nu tegen' – tsja, ook dat heeft met de inhoud van het referendum niet zoveel te maken. Nog iemand anders: 'Brussel bemoeit zich veel te gedetailleerd met allerlei zaken – bijvoorbeeld de lengte van ladders of de breedte van de voegen in de betegeling van slagerijen' – net alsof hygiëne en veiligheid in Nederland iets anders is dan elders in de EU. Weer iemand anders: 'Europa is typisch een elitair project, dus daar moet nu eens iets tegen gedaan worden'.

Kennelijk is nu de Fortuin-stemming salonfähig geworden. Wat tot voor kort toch niet als 'not done' werd gezien – de rancune tegen de 'gevestigde politici', de onderbuikgevoelens, de hekel aan zorgvuldigheid of nuance -, is bij dit EU-referendum gemeengoed geworden. Misschien kwam dat ook wel, omdat het een gelegenheid bood, om in de privacy van het stemhokje eens lekker een tik uit te delen zonder directe consequenties voor de Nederlandse politiek.

Iets anders wat mij opviel, was dat veel nee-stemmers achteraf met hun stem in hun maag zaten – excuseer de beeldspraak. Mijn argumentatie was/is als volgt. Er zijn al jarenlang ernstige klachten over het functioneren van de EU, en daarom zijn de 25 regeringen van de lidstaten, de 25 parlementen en het Europees Parlement bij elkaar gaan zitten om daaraan zo goed mogelijk tegemoet te komen. Het resultaat van deze inspanning is het ontwerp-verdrag Europese Grondwet: dit is op dit moment het best mogelijke antwoord op alle bezwaren tegen de EU en geeft de best mogelijke verbeteringen. Je moet toch wel van goeden huize komen, om dit af te wijzen. Ja, zeiden mijn gesprekspartners dan, je hebt helemaal gelijk, maar eigenlijk is er in de campagne niemand geweest, die dit zo helder en eenvoudig heeft uitgelegd. Er kwamen zoveel tegenstrijdige of halfslachtige standpunten naar voren, dat we de zaak niet meer vertrouwden – en dus nee gestemd hebben. Dat er daardoor niets aan de klachten over de EU wordt gedaan, is eigenlijk wel jammer ja. Dat de 'radicale' nee-stemmers ervoor hebben gezorgd, dat alles bij het oude blijft, is eigenlijk wel raar ja. Inderdaad, de kater komt later.. Nederland is binnen Europa gidsland-af.

Afkeer van de politiek

Wat het referendum in ieder geval heeft aangetoond is een brede en diepe kloof tussen de politici en de kiezers over 'Europa'. Of een breed nationaal debat hier veel aan zal veranderen, valt te betwijfelen. In de campagne is volop informatie beschikbaar gekomen, misschien zelfs wel teveel en te onoverzichtelijk, maar wat de kiezers vooral bewoog was de afkeer van de politiek in het algemeen, en de EU in het bijzonder. Een met veel drukte en kosten opgezet debat over 'Europa' – herinnert u zich nog de Brede Maatschappelijke Discussie over kernenergie? – kan weinig meer opleveren dan hooggestemde verklaringen over 'het soort Europa dat wij willen', waarin de wensen van allerlei groepen broederlijk zijn opgenomen. Een opdeling tussen 'voor- en tegenstanders van Europa' is immers volstrekt onzinnig – de ja- en nee-stemmers hebben zich unaniem, expliciet vóór de Europese samenwerking verklaard. Het debat loopt grote kans als een nachtkaars uit te gaan, nog voordat het is begonnen. De kiezers hebben namelijk helemaal geen zin meer in Europa – in dit kortademige media-tijdperk zijn er allang weer andere onderwerpen waar men zich druk over maakt. Voorzover er over Europa wordt gediscussieerd zal dat dus weer gaan om een kleine groep – jawel, een elite – die in eigen kring bezig is. Wie de afstand tussen de kiezers en de EU wil verkleinen, moet niet een debat organiseren als quasi-democratisch zoethoudertje, maar langdurig en substantieel investeren in onderwijs en voorlichting. Alleen door voortdurend en vasthoudend duidelijk te maken, hoe belangrijk de Europese samenwerking is, kan een besef en een gevoel van verbondenheid met Europa worden aangekweekt.

De Nederlandse publieke opinie heeft in het referendum Europa de rug toegekeerd. De opgave is nu om de burgers duidelijk te maken, dat dit anders moet. Het heeft daarbij geen enkele zin om mensen te vertellen, dat zij de EU-grondwet niet goed begrepen hebben. Het gaat erom, de mensen duidelijk te maken, dat hun dagelijkse problemen en zorgen – veiligheid, migratie, welvaart, zorg – niet alleen Nederlands zijn, maar ook Europees. En

dat zij alleen zinvol kunnen worden opgelost door in Europa nauw samen te werken. Daarbij zal iedere lidstaat begrip moeten hebben voor de anderen en bereid zijn tot compromissen. Nederland kan een zeer restrictief asiel- of immigratiebeleid voeren, maar wanneer Spanje ruimhartig immigranten legaliseert, is Nederland in het Europa met zijn open grenzen bezig met een schimmenspel zonder enige realiteitswaarde. Hetzelfde geldt voor allerlei andere problemen en terreinen van overheidsbeleid. Alleen wanneer wij denken en werken op de verschillende niveaus tegelijk – lokaal, regionaal, nationaal en Europees – komen wij verder met de problemen van onze samenleving.